

ELAZIĞ MASALLARINDA DUA VE HALK HEKİMLİĞİ

Dr. Enver ARAS*

“Masallar eski menkıbelerle üstürelere (efsanelerin, mitlerin) bakiyeleri olup anonim bir hüviyete sahiptirler.”¹ Bu mahsuller, insanoğlunun yaratılışıyla birlikte ortaya çıkıp günümüze kadar ulaşan sözlü halk ürünleri arasında önemli bir yer tutar. Masallar, diğer halk edebiyatı ürünleri gibi ağızdan ağıza, dilden dile ve nesilden nesile sözlü olarak anlatılırken ilk sahibi unutulmuş ve halkın ortak malı olmuştur.

Masalların, sadece hoş vakit geçirmesi veya boş vakitlerin değerlendirilmesi gayesiyle anlatılmadığı anlaşılmaktadır. Bunların asıl amacının, insanların örf, âdet ve inanç şekillerini yaşatmak ve özellikle çocukları eğitmek olduğunu söyleyebiliriz.

Çocuklar için bir eğlence konusu olan, adalet, doğruluk, iyilik, güzellik konularını ön plânda tutan masallar, gençler ve yetişkin insanlar için de terbiye edici bir özelliğe sahiptir. Kısacası masallar efsane ve destanlar gibi, milletin temel değerlerini oluşturan hasletleri ihtiva eden son derecede önemli eğitici ve öğretici bir rol üstlenmişlerdir.

Masallar, ait olduğu milletin veya yerin coğrafi yapısından iklimine, halkın geçim kaynağından, din, dil, üslûp ve ahlâkî özelliklerine kadar bütün kültür değerlerini aksettirirler. Meselâ, masallarda, ad verme, doğum, evlenme, düğün, kurban, ölüm, yas merasimleri ve çeşitli hastalıklardan kurtulma gibi insan hayatıyla çok

yakından ilgili olaylara her zaman rastlamak mümkündür.

İnsan hayatında doğum öncesinden ölüm ve sonrasına kadar gelişen olayları ihtiva eden sözlü edebî türler içerisinde yer alan masalı, zamanın romanı veya hikâyesi olarak değerlendirmek mümkün olabilir. Çünkü, insanlar masallara hakikî hayatta yaşadıkları olaylara ilâveten birtakım hayallerini, duygu ve düşüncelerini de katarlar. Bunun için insanoğlunun, gerçek hayatıyla, hayallerinin birleştirildiği masallarda olağan olaylarla, olağanüstü olaylar yan yana birer gerçek olaymış gibi anlatılır.

Masallar, çocuk terbiyesi, alınması gereken ahlâkî dersler, çocuk gelişimi ve kültürü bakımından çok önemlidirler. Ancak, bunların büyükler için büyük bir pedagojik değer taşıdığını söylemek zordur.² Masallarımızda adak adama, adağını yerine getirmeyene ceza verme, dua etme, deriş, hoca ve Hızır İlyas'tan yardım görme gibi konulara da sık sık rastlamaktayız.³

Masallar, çocuk eğitimi, sosyal hayatın işlenişi, problemlerin anında giderilmesi, din adamlarına saygı gösterilmesi ve halk hekimliğinin anlatılması gibi konular bakımından önem arz ederler.⁴ Masallar anlatıldığı zaman bir taraftan insanları eğlendirmekte diğer taraftanda da ahlâk, din, sosyoloji ve sağlık gibi çeşitli sahalarda eğitmekte ve onlara çeşitli bilgiler vermektedir.

Buraya kadar masalların eğitimde oynadığı rol üzerindeki bazı görüş ve düşüncelere değindik. Bu kısa bilgilerden sonra Umay Günay'ın Elazığ il merkezinden derleyip tahlil ve tasnifini yaptığı 70 masalda

* Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

tesbit ettiğimiz dinî inanç, dua ve halk hekimliği şekillerine göz atabiliriz.⁵

A. Dua:

Önce 70 Elazığ masalında tespit ettiğimiz ve günümüzde de halk arasında yaygın olarak yaşayan dinî inanç ve dualarla ilgili hususları sunmaya çalışacağız.

“Bir Kolu Gümüş Bir Kolu Altın Kadın” adlı masalda, kolları kesilen kadın duayla iyileşir. Burada kocası tarafından kolları kesilen kadının Allah’a dua etmesi neticesinde bir kolu gümüş, bir kolu altın olur.⁶

“Ayı Kulağı” adını taşıyan masalda, arkadaşlarının ihanetine uğrayan Ayı Kulağı, nişanlısının kendisine öğrettiği duayı okuyarak zor durumda kaldığı kuyudan kurtulur.⁷ Yine, “Hayırsız Kız” masalında kızı olmayan padişah, Allah’a dua eder ve bir kız sahibi olur.⁸

“Sıçan Çocuk” masalında da dua ile çocuk sahibi olma vardır. Çocuksuz bir karı-koca Allah’a dua ederek çocuk sahibi olur.⁹ “Gülükân” adını taşıyan masalda, Gülükân namaz kılıp Allah’a dua eder ve muradına erer.¹⁰

“Yaban Tezeği” adlı masalda da dua ile arzu ve isteğine kavuşma söz konusudur. Bir ihtiyar, kendisine yiyecek veren kıza, “İnşa’Allah Sultan Hanım olursun.” diye dua ettiği için, kız memleketin beyi ile evlenir.¹¹

“Dünya Güzeli” adını taşıyan masalda yine bir hocanın duasıyla dirilme söz konusudur; Terzi, marangozun tahtadan yaptığı bir insana elbise diker. Hoca da ona ruh vermesi için arkadaşlarıyla namaz kılar ve Allah’a dua eder. Neticede hocanın duasıyla tahta canlanır.¹²

Elazığ masallarında dervişlerin veya ihtiyar kişilerin masal kahramanlarına muska yazması veya elma verip yedirmesi neticesinde çocuk sahibi olma, muradına erme ve zor durumdan kurtulma gibi hususlara da rastlamaktayız.

“Üç Nar” adındaki masalda, çocuğu olmayan padişaha bir derviş suda ezip içmesi için bir kâğıt (muska) verir. Bunun

neticesinde padişahın bir erkek çocuğu olur.¹³ “Arif Yusuf” adlı masalda ise, padişah, Arif Yusuf’un yazdığı muska sayesinde zafer kazanır.¹⁴

“Şah İsmâil” adını taşıyan masalda bir derviş, çocuğu olmayan bir padişaha yedirdiği elma neticesinde doğan çocuğa ve atına “Arkandan gelen yetişmesin, önünden giden kurtulmasın” diye dua eder. Bundan dolayı çocuğa kimse yetişemez ve elinden kimse kurtulamaz.¹⁵

Masallarımızda duanın yanında beddua da vardır. “Kül Eşek” masalında, haksızlığa uğrayan bir kız, kardeşine; “Ayağına yılan kemiği batsın, benim elim değmedikçe çıkmasın.” şeklinde beddua eder. Bedduası kabul edilir. Günün birinde kardeşini ayağı yaralı olarak gören kız, kardeşinin ayağındaki yılan kemiğini çıkartarak iyileştirir.¹⁶

Türk masallarında dervişlerin, Hızır’ın, aksakallı ihtiyarların da çok önemli bir yer tuttuğu görülür. Bunların duaları sayesinde Allah, masal kahramanına olağanüstü özellikler bahşeder. Ayrıca, derviş, Hızır ve aksakallı ihtiyarlar halk arasında Allah’ın birer elçisi gibi kabul edilirler. Onlar, Allah’ın kudretiyle yapılacak işlerin olmasında birer vesile olarak karşımıza çıkmaktadır.

Masallarımızın büyük bir çoğunluğunda gördüğümüz dinî yollarla, duayla iyileşme, muradına erme ve zor durumdan kurtulma gibi hususlara halk arasında bugün bile, rastlamak mümkündür. Nitekim, yaygın olan inanışa göre evliya türbelerine, yatırlarına adak adayarak veya bizzat ziyaret ederek iyileşme, dua okutma, muska yazdırma, çocuk sahibi olma, yaşamaayan çocuklarını yaşatma, hastalıktan veya zor durumdan kurtulma, yağmur duası gibi âdetler halk arasında halen yaşamaktadır.

B. Halk Hekimliği:

Hemen hemen bütün masalarda görülen halk hekimliğinin çeşitli şekilleriyle tedavi olma veya iyileşme Elazığ masallarında da görülmektedir. Şimdi Elazığ Ma-

sallarında tesbit edebildiğimiz halk hekimliğiyle ilgili hususları belirtmeye çalışalım.

Hemen ifade edelim ki 70 masaldan dört tanesinde halk hekimliğiyle ilgili hususlara rastladık. Halk arasında kocakarı ilâcı olarak bilinen ve tabiattaki çeşitli bitkilerden yapılan ilâçlarla tedavi şekilleriyle, masallarımızdaki tedavi şekilleri arasında da çeşitli benzerlikler vardır. Meselâ, “Ateşkâr Oğlan” adlı masalda, Ateşkâr Oğlan’ın parçalayarak öldürdüğü çocuğu diriltmek için; “Filânca ağaçtan yedi çubuk kesin, filânca dağdaki ottan getirip burnuna tütün, o çubuklarla da her yerine birer tane vurun. On beş yaşında bir delikanlı olur, kalkar.” diyen bir kuşun tavsiyesine uyan üç bacanak, kuşun dediklerini aynen yerine getirdiklerinde parçalanan çocuk canlanır.¹⁷

Günümüzde halk tarafından şifa verici olarak bilinen çeşitli çamur ve su kaplıcalarından istifade edilerek tedavi olma şekilleriyle, masalımızdaki tedavi şekilleri arasında da birtakım benzerlikler vardır. Meselâ, “Şah İsmâil” masalında bir bitkinin; “Hayırsız Kız” masalında ise ceylân sütünün padişahın gözünü iyileştirdiğini görmekteyiz.

“Şah İsmâil” adlı masalda halk hekimliğiyle ilgili iki husus göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi şudur: “Şah İsmâil” adını taşıyan masalda bir derviş çocuk isteyen bir padişaha iki elma verir. Bu elmalardan birisini eşiyle birlikte yemesini, diğerini de atına yedirmesini ve bu suretle doğacak olan çocuğa kendisinin isim vereceğini söyler. Derviş, doğan çocuğa Şah İsmail adını verir.¹⁸

İkincisinde ise, kuşlar, Şah İsmâil’in gözlerini iyileştirecek otu gösterirler. Çingeneler, gözleri çıkartılarak bir kuyuya atılan Şah İsmail’i kuyudan çıkarırlar. İki kuş gelip yanına bıraktıkları yaprakları gözüne sürerse, gözlerinin iyileşeceğini söylerler. Kuşların dediğini yapan Şah İsmâil’in gözleri iyileşir.¹⁹

Masallarımızda, elde edilmesi çok zor olan süt de çeşitli hastahkları tedavi etme

yollarından birisi olarak karşımıza çıkar. “Hayırsız Kız” adlı masalda, kızı Keloğlan’la evlendiğinden dolayı çok ağlayan padişahın gözü kör olur. Doktorlar gözünün iyi olması için ceylân sütü tavsiye ederler. Keloğlan’ın bulup getirdiği ceylân sütü padişahın gözlerini iyi eder.²⁰

“Gül Sinan’a Ne Yaptı, Sinan Gülü İncitti” adındaki masalda, bir derviş çocuğa atıyla birlikte yemeleri için macuna benzer bir yem verir. Bu macun sayesinde çocuk birçok zorluklardan kurtulur.²¹

Masallarımızda, çeşitli hastahkları tedavi etme yollarından birisi olarak karşımıza çıkan sütün günümüzde de birçok hastahklara iyi geldiği ve birtakım endüstriyel sahalarda kullanıldığı bilinmektedir.

Derviş veya aksakallı ihtiyarların yardımlarıyla olağanüstü vasıflar kazanan masal kahramanlarının durumuna benzer şekiller günümüzde de yaşatılmaktadır. Bugün, insanlar akıl hastahğı, romatizma, sarılık, sıtma, kırık, çukuk, diş ve yara gibi çeşitli hastahkları iyileştirmek gayesiyle birçok tedbirlere başvurmakta ve çare aramaktadırlar. Demek oluyor ki masallar, çeşitli sahalarda olduğu gibi hekimlik sahasında da dolaylı yollarla olsa bile, insanlara faydalı bilgiler aktarmaktadır.

DIPNOTLAR

- 1 Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara 1961, 34-35.
- 2 Saim Sakaçoğlu, *Gümüşhane Masalları Metin Toplama ve Tahlil*, Ankara 1973, 14-16.
- 3 Ali Berat Alptekin, “Türk Masallarında Dinî Eğitim,” *Erciyes*, 1982. (55), 15-16.
- 4 Esmâ Şimşek, “Masalların İnsan Eğitimi Bakımından Önemi,” *Erciyes*, 1991, (166), 20-22.
- 5 Umay Günay, *Elazığ Masalları (inceleme)*, Erzurum 1975.
- 6 Günay, *age*, 291.
- 7 Günay, *age*, 334.
- 8 Günay, *age*, 496.
- 9 Günay, *age*, 418.
- 10 Günay, *age*, 489.
- 11 Günay, *age*, 431-432.
- 12 Günay, *age*, 527.
- 13 Umay Günay, *Elazığ Masalları...*, 425.
- 14 Günay, *age*, 454.
- 15 Günay, *age*, 341-342.
- 16 Günay, *age*, 340.
- 17 Umay Günay, *Elazığ Masalları...*, 305.
- 18 Günay, *age*, 305.
- 19 Günay, *age*, 348-349.
- 20 Günay, *age*, 499-500.
- 21 Günay, *age*,